

KLAUS HAACKER

Stephanus.

Verleumdett, verehrt, verkannt

Szerző: Klaus Haacker
ISBN 978-3-374-03725-4
Kiadó: Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2014 (249 oldal)
Sorozat: Biblische Gestalten 28

Klaus Haacker a wuppertali Kirchliche Hochschule emeritus professzora egy egész monográfiát szentel István vértanú alakjának. A kiadvány a lipcsei Evangélikus Kiadó Biblische Gestalten (Bibliai alakok) című sorozatában jelent meg. A sorozat alapötletét – ahogyan az a kiadó internetes oldalán olvasható (www.eva-leipzig.de) – az a meggondolás adta, hogy a Biblia valójában nem vallási nézetek rendszerett kifejtése, hanem sokkal inkább emberi életek leírása, emberi sorsok története Istennel, vagy éppen szemben az ő akarásával. Azt pedig, miként lehet Isten akaratának megfelelő módon élni, példaszerűen mutatják be a Szentírás kivételes alakjai. A sorozat 2001-ben egy József-ről és a patriarchákról szóló kötettel indult; az általunk most bemutatandó könyv már a 28. darabja a sorozatnak.

Kezünkbe véve a könyvet és belepillantva a tartalomjegyzékbe, egyértelművé válik, amit már korábban is sejthetett az olvasó: noha István jelentős szerepet játszott a jeruzsálemi gyülekezet életében és beszéde fontos teológiai tanításokat tartalmaz, mégis nehezen elképzelhető – egyéb források híján – egy közel 250 oldalas könyvet írni róla. Csupán a könyv első fele foglalkozik az Apostolok Cselekedetei azon szakaszával, amelyben István feltűnik a tanítványok körében, és mártíriumát Lukács elbeszéli, a

kötet második fele hatástörténeti kitekintés.

A szerző felidézve az ApCsel 6,1–7 leírását krízismenedzsmenetről beszél, az ősgyülekezet első valódi konfliktusának kezelését jellemezve így, amikor is két, a zsidóságon és Jeruzsálemben belül is jelentős csoport, a hellenista zsidókeresztények (értsd görög anyanyelvű zsidók) és az arámi anyanyelvű zsidókeresztények közötti ellentétet idézi fel. Éppen a vita jelentősége miatt, ami egyértelműen nem csupán az első keresztény gyülekezetben vezetett feszültségekhez, hanem annak eredete a zsidóságon belüli ellentétben gyökerezett, kicsit alapsabb kifejtést igényelt volna, hogy jobban megérthessük a konfliktus valódi okát, illetve István védőbeszédének teológiai hátterét.

Az István elfogásáról és tárgyalásáról szóló versek (6,8–15) elemzését egy exkurzus teszi tartalmassá, ami a Templom jelentőségéről szól a korabeli zsidóságban (31–40. old.). Azt ugyan megemlíti a szerző, hogy a Templom lerombolásáról a többi evangéliumtól eltérő módon (lásd Mk 14,58; Mt 26,61, Jn 2,19–21) Lukácsnál első alkalommal az István ellen hozott hamis tanúk kapcsán kerül szó a kettős műben, ámde arra már nem tér ki, hogy ennek mi lehetett a jelentősége. Miért éppen itt szól erről Lukács, és az evangéliumból miért hagyja ki? Ugyan-

így itt sem érint olyan fontos témákat az elemzésében, mint a Jézus és István tárgyalása közötti egyértelmű párhuzamok. Ezt a hasonlóságot érezhetjük megjelenni a nagytanács említésében, a hamis tanúk felvonultatásában, a főpap kérdésében, az Ember fiára történő utalásban (ApCsel 7,56), István imájában és kivégzésekor a megbocsátás kérésében az őt meggyilkolók részére (ApCsel 7,59k). Persze ez nem azt jelenti, hogy ne lennének hangsúlyos különbségek is a két elbeszélés között, ami természetes is, ha figyelembe vesszük, hogy minden írói beavatkozás ellenére, mindkét esetben valós történeti eseményről van szó.

A szerző, mielőtt belekezdene a védőbeszéd elemzésébe, néhány oldalon irodalmi és retorikai bevezetést ad István beszédéhez, amiben megállapítja, hogy Lukács itt is követi a kortárs történetírókat, amennyiben beszédeit úgy alkotja meg, hogy noha egy történetbe vannak ágyazva, mégsem feltétlenül az adott szituációra vonatkoznak, sokkal inkább a mindenkori olvasót szólítják meg és adnak választ aktuális kérdéseire. Mindazonáltal István beszédéről megállapítható, hogy markánsan eltér az Apostolok Cselekedetei többi szónoklatától, ékesen bizonyítva, túlságosan leegyszerűsítjük a kérdést, ha a beszédek pusztán Lukács teológiai meggyőződése visszatükröződésének tekintjük (vö. 46. old.).

Magát a beszédet rövid szakaszokra osztva értelmezi a szerző, szinte versről versre haladva. Abban érezhetünk némi aránytalanságot, hogy a beszéd első 19 versének csupán hat és fél oldalt szentel, míg a maradéknak, a Mózes életét tárgyaló verseknek (ApCsel 7,20–43) húsz oldalt. Noha az is kétségtelen tény, hogy a beszéd központi alakja Mózes, és nyilván az ő személye körül gyűrűzik a

legtöbb konfliktus a zsidóságon belül. A beszéd következő, önálló egységként értelmezett része Isten „lakhelyével” foglalkozik (7,44–50). A szakasz fontossága kétségtelen. Egyfelől úgy vélhetjük, hogy az ebben megszólaló Templommal szembeni kritika lehetett az egyik oka István megkövezésének – lásd a korábban megjelenő hamis tanúk vádjait. Bár ez esetben, akkor a vádak maguk mégsem voltak hamisak, maximum a vádlók. Másfelől ráirányítja a figyelmünket arra a teológiai problémára, ami nyilván nemcsak a zsidóság, hanem a megszülető keresztyénség központi kérdése is lehetett: van-e különbség az istentisztelet helyei között? A Templomban vajon közelebb vagyunk Istenhez, mint a diaszpóra zsinagógájában? Nyilván egészen más hangsúllyal, de ugyanekkora aktualitással merültek fel ugyanezek a kérdések a Templom pusztulása után is. A beszéd utolsó három versét (7,51–53) K. Haacker joggal nevezi „provokáló zárás”-nak (72. old.). Olybá tűnik – írja –, „mintha látta volna a jelenlévők arcán, hogy a Templom kérdésében kifejtett speciális véleménye megbotráncoztatta őket. A vádlottból egyszeriben vádló lesz” (i. m.). István kritikája alapvetően az Ószövetség prófétáihoz kapcsolódik (lásd Ézs 63,10; Jer 6,10; 9,26), és hasonló kritikát fogalmaz meg, mint pl. a 2Krón 36,15k vagy a Neh 9,30 (73. sk. old.), tehát a zsidóság önkritikus hangját elevéni fel. Akkor mégis mi vezetett a halálához? Vélhetően az, hogy az ószövetségi helyeket Jézusra nézve magyarázta és hirdette a nép körében, arra a Jézusra nézve, akit vádlói elárultak és meggyilkoltak (ApCsel 7,52).

A mártírium leírása mint „bizonyoságtevés” (79–91. old.) címen az ApCsel 7,54–60 verseket tárgyalja a szerző. Ebből a részből a látomás kivételességének

leírása emelkedik ki (83–86. old.), ahol hat pontban gyűjti össze K. Haacker, mi-
ben tér el ez a Jézus-látomás az összes
többi hasonló újszövetségi beszámoló-
tól. Itt is építő lett volna, ha arról is ír né-
hány szót a szerző, hogy miképpen volt
lehetséges kivégezni egy embert a Ró-
mai Birodalomban, ahol Kr. u. 6-tól kez-
dődjően a *ius gladii* csak a római hatósá-
got illette meg. Ezzel az epizóddal zárul
az Istvánról szóló elbeszélés a Bibliában,
de a hellenista zsidókeresztyének hatá-
sa ennél jóval nagyobb
volt az őskeresztyénség
történetében. Ezt érzé-
kelteti a következő része
a könyvnek, ami röviden
(talán túl röviden) az
ApCsel 8–11 fejezeteit
tárgyalja. Ebben a nyolc
oldalban (92–100. old.)
a szerző olyan pontokat
érint, amelyekhez megint
csak jó lett volna, ha rész-
letesebben olvashatunk
vagy a könyv elején,
vagy legkésőbb ebben
a fejezetben a hellenista

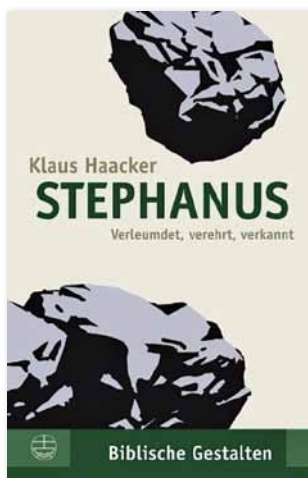
zsidóságról, mert csak ezen ismeretek
alapján válna igazán egyértelművé, mi-
lyen hatalmas szerepet játszott a közülük
megtérő zsidókeresztyének tevékenysé-
ge a pogányok felé való nyitásban; és
hogyan ennek milyen előzményei voltak,
s miként teljesedett be aztán Pál apostol
munkásságában, aki szintén hellenista
zsidókeresztyén volt.

Itt érkezünk el a fentebb már említett
hatástörténeti vizsgálathoz a könyvön
belül. Ennek első fejezete István alakját
tárgyalja a kegyességben és a teológiá-
ban. Számomra a kiadvány egyik legiz-
galmasabb része (101–127. old.), hogy
miként formálódott István tisztelete az
óegyházban, a középkoron át egészen

napjainkig; hogy milyen jelentős szere-
pet játszott ebben Ágoston, Hippo püs-
pöke, ahová István néhány relikviája
került; s hogy mennyire bizonyult termé-
kenynek az első mártír története a kö-
zépkeori irodalomban.

A hatástörténeti rész második fejeze-
te (128–154. old.) pedig teológiatörténe-
tileg roppant tanulságos – ezt tartom a
könyv másik kiváló részének. Itt ugyan-
is azt mutatja be K. Haacker, mennyire
félreértették István alakját a protestáns
teológiában. Áttekinté-
sét F. Ch. Baur értelme-
zésével és ennek hosszú
távon érvényesülő ha-
tásával kezdi. Baur úgy
vélte, hogy István és vele
a hellenista zsidókeresz-
tyének képviselték volna
az univerzalizmust, ami-
vel szemben Péter par-
tikularizmusa állt, ebben
gyökerezik az a külön-
ség, ami a zsidóság és
a kereszténység között
később is megjelent (131.
old.). Ennek a gondolat-

nak hihetetlen hatása volt a későbbi te-
ológiára, hiszen nem állított mást, mint
hogyan István és őt követve Pál egy uni-
verzális, a belső értékeket hangsúlyozó
egyházat teremtett, szemben a zsidóság
partikuláris, külsőségeket figyelembe
vevő vallásával. Baur hatása köszön vis-
sza még akkor is a teológiai gondolkodás-
ban, ha sokszor a szerzők már nem
is hivatkoznak rá. Így egészen hasonló
állásponttal találkozhatunk a XX. század
olyan meghatározó teológusainál, mint
Eduard Schweizer, Walter Schmidhals
vagy éppen Jürgen Becker (lásd 144. sk.
old.). A változás első jelei István megíté-
lésében Martin Hengelnél tapasztalha-
tóak, bár még ő is sok vonatkozásban

a régi iskola embere maradt (148k. old.). K. Haacker szerint azonban ezek az értelmezések azért járnak tévúton, mert a zsidóságra éppen a tanbeli sokszínűség tolerálása a jellemző. A zsidóság tud intoleráns lenni, ami a cselekedeteket illeti, amelyek megsértik Isten törvényét, de a különféle tanításokkal szembeni toleranciájuk mintaszerű. A legjobb példa erre a rabbinikus irodalom sokszínűsége, amelyben számos olyan álláspontot is olvashatunk, amivel a többség egyáltalán nem értett egyet (150. old.). Elsőként Ulrich Wilckens beszél egy bizonyosan találó ítéletről Istvánnal szemben a hellenista zsidók részéről, és tekinti egyenes következményének, hogy Pál ezen keresztyének üldözésére indul (151. old.). Itt ismét felhívom a figyelmet arra, hogy nagyon jó lett volna, ha korábban alaposabban tisztázza K. Haacker a kortörténeti kérdéseket, hiszen ez esetben is roppant fontos, hogy az arámiul beszélő zsidókeresztyéneket, konkrétan az apostolokat, nem éri üldözés Jeruzsálemben még ebben az időszakban, csak a hellenistákat, hiszen csak ezen ismeret birtokában érthetjük U. Wilckens kijelentését. Végezetül a kortársak közül még Gerd Theißenit említi a szerző, akit idézve végre felvilágosítást kapunk, hogy milyen esetekben volt lehetséges kivégezni egy embert kihagyva a római hatóságot (152. sk. old.). Ez az István esetében leírt módon csak akkor történhetett meg, ha a Templomot profanizálta valaki azzal, hogy pogányokat vitt oda. Feltételezhetjük tehát, hogy István megkövezésének az oka az lehetett, hogy a Templom szentségét sértette meg, az ítélet tehát jogos volt.

A hatástörténeti bemutatás itt érkezik el a gyakorlati teológiához. Ebben a fejezetben (155–170. old.) olyan prédikációkból olvashatunk jellemző részleteket,

amelyek István emléknapiján hangoztak el. „Amikor az ógyházi időkben december 26-át nyilvánították István emléknapijának, még senkinek fogalma sem volt arról, hogy lesz karácsony másnapja is” (155. old.). Ez a tény pedig kifejezetten kivételessé teszi, ha ennek ellenére valaki mégis Istvánról beszél ezen a napon. Az összegyűjtött anyag legnagyobb részét Alfred Delp prédikációi teszik ki, akit Helmuth von Moltke gróf köréhez tartozóként kivégeztek 1945. február 2-án.

A gyakorlati teológia után a képzőművészetben megjelenő István-ábrázolásokat tárgyalja a szerző (171–179. old.) – nagyon jó ötletnek tekinthetjük, hogy itt beszél azokról a képekről, amelyek a teljes kiadványban elszórva megjelennek. Ezt a fejezetet István alakjának recepciója követi a zenében (179–195. old.), majd a költészetben (195–206. old.), végül a zsidóságon belül.

Összességében elmondható, egy olvasmányos ismeretterjesztő kiadványt írt Klaus Haacker. A kortörténeti rész lehetne részletesebb, ugyanakkor a hatástörténeti áttekintés kifejezetten szerteágazó és tartalmas, ezen belül is külön figyelmet érdemel az a 18 darab kép, amely a kiadványt illusztrálja. Számomra az egyik legizgalmasabb része a könyvnek István vértanú ünnepének hagyományanyaga volt, mivel ez tőlünk reformátusoktól meglehetősen távol áll, valamint a teológiatörténeti áttekintés, Baurtól Theißenig. De nem csupán ezt a könyvet ajánlhatjuk figyelmébe az olvasóknak és a magyar kiadóknak, hanem a teljes sorozatot. Hiszen az ilyen tudományos igénnyel megírt, mégis mindenki számára fogyasztható teológiai irodalomra nagy szükség lenne magyar nyelven is.

Kókai Nagy Viktor